

formai figyelmetlenségre szeretném felhívni a figyelmet, mert meggyőződésem szerint a problematikus állítások is a nem kellően rendszerezett gondolatmenet, valamint a helyenként kifejezetten pongyola nyelvhasználat és figyelmetlen megszövegezés számlájára írhatók. Ez utóbbiak közül néhány példa: „Az »elitpolitikával« szemben a populáris politika megteremtését Medgyessy szintén a modernizációs fordulat részének tekintette. [...] nem elégszik meg az állami szféra modernizálásával, hanem a modernizációt ki akarja terjeszteni az egész magyar társadalomra.” (I. 166. old.) Csizmadia néhány oldallal később (I. 171. old.) megkülönbözteti ugyan a populista és a populáris politikát egymástól, azonban nem definiálja, pusztán sejteti a két jelző jelentésbeli eltérését. Ennek ellenére a populáris politikának mint a társadalom modernizálásának koncepciója társadalomtudóshoz nem méltó elemzési keretet jelöl ki.

Hasonló fenntartásokat fogalmazhatunk meg a következő képzavar nyomán: „Medgyessy sokat beszélt az általa fontosnak tartott értékekről, de ezeket az értékeket nem tudta összekapcsolni társadalmi csoportokkal. A nemzeti közép politikája nem tisztázta, hogyan akarja a miniszterelnök az általa becsesnek tartott értékeket eljuttatni a címzettekhez, azaz hogyan akar identitást teremteni a társadalom öt követő részében.” (170. old.) Értékeket összekapcsolni társadalmi csoportokkal, majd mint postai küldeményt eljuttatni a címzettekhez? Értékekre ezek a metaforák nem alkalmazhatók, ugyanígy az „identitásteremtés társadalmi csoportokban” sem a legszerencsésebb megfogalmazás. A heroizált kormányfő jellemrajza a következő részletben egy mitikus képességgel is bővül: „még legádázabb kritikussai sem mondták róla, hogy nem tud választásokat nyerni. A 2004. júniusi választási vereség azonban Medgyessynek éppen ezt a korábban kikezdehetetlennek vélt képességét kérdőjelezte meg.” (I. 184. old.) Végezetül egy utolsó képzavart idézek. A kormányfő kudarcának okát keresve írja Csizmadia: „Voltaképpen az vezetett Medgyessy bukásához, hogy a politikának olyan magas polcán (a miniszterelnöki

székben) akart sikert elérni, ahol 2002 és 2004 között új megítélési normák kristályosodtak ki, amelyek éppen a liberálisok holdudvarának laboratóriumaiban forrtak ki magukat.” Vagyis olyan magas polcon sikert elérni nem lehet, mert a holdudvar laboratóriumaiban kikristályosodott-kiforrt megítélési normák bukásához vezetnek. Ez a bukás – ha nem veszik gorombaságnak – a Századvég Kiadó korrektorát érje!

ÉBER MÁRK ÁRON

Az orosz birodalmi gondolkodás kincses kalendárium

OROSZORSZÁG ÉS EURÓPA. OROSZ GEOPOLITIKAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

Szerk.: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. 446 old., 3880 Ft

Amikor a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet 1999-ben megjelentette a most recenzeált kötet elődjét, amely az angolszász, a német és a francia geopolitikai iskolát mutatta be, a kiadvány viharos sikerén fölbuzdulva elhatározta, hogy folytatja a sorozatot, és elsőként a térségünkben meghatározó szerephez jutó Oroszország – az orosz és a posztszovjet birodalmi gondolkodás – intellektuális teljesítményét tárja a magyar olvasók elé. A bonyolultnak ígérkező feladat megoldására Ljubov Siselinát, a moszkvai akadémiai hálózathoz tartozó Nemzetközi Gazdasági és Politikai Kutatások Intézete (a nálunk valaha „Bogomolov-intézet” néven ismert kutatóközpont) tudományos főmunkatársát kérte föl, akivel az egykori Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet munkatársai hosszú évekre viszonyuló, gyümölcsöző szakmai kapcsolatot ápolnak.

Siselina tudományos érdeklődésének középpontjában a hazánkban zajló társadalmi-politikai folyamatok és a Kárpát-medencei kisebbségi problémák elemzése áll. Választékos ma-

gyartudásának köszönhetően a közelmúltban egy szemeszteren át oktatott a székesfehérvári főiskolán. Ezzel a szöveggyűjteménnyel új oldaláról mutatkozik be. A honi befogadó közeg ismerete nyilván segítette a közlésre szánt szerzők és szövegrészek kiválasztásában. A kötetben többször előforduló, nehezen átülthető szófordulatok nyelvi leleményességet kívántak a fordítótól, Bazsó Mártontól.

A könyvhöz Gazdag Ferenc írt rövid előszót. A fogalmak definiálását szándékosan és bevallottan megkerülve inkább egymás mellé sorakoztatta a nyugat-európai, illetve az amerikai politikai földrajzi és geopolitikai gondolkodás kiemelkedő alkotóit, ezzel mintegy utalva a nálunk még kevésbé ismert diszciplína fejlődésének mérföldköveire. Az áttekintésben kitér a magyar politikai földrajz teljesítményére is.

A bevezetőben Siselina föltárja a szöveggyűjtemény szerkesztési szempontjait, kiemeli az orosz geopolitikai diskurzus vezértémáit, rámutat a kiválasztott szerzők valaha megfogalmazott gondolatainak valós vagy vélelmezett aktualitására. A kurrens világpolitikai folyamatokkal példálózva olykor-olykor személyes véleményének is hangot ad, ami nem várt bepillantást enged a szerkesztőnézeteibe, s rajtuk keresztül a válogatás titkaiba. Íme néhány példa Siselina elejtett megjegyzései közül: „Európa vonakodik elismerni, mi több, nem is szereti Oroszországot. [...] Elég, ha az oroszok 1999-es balkáni szerepvállalását nézzük, vagy Oroszország és Belorusszia uniójának tervét, nem beszélve a volt szövetségi köztársaságokban élő oroszok jogainak megvédését célzó erőfeszítésekről” (16. old.); „meggyengülnek a közép- és kelet-európai kultúrák, rájuk telepszik az atlanti civilizáció, amit ma globalizációnak neveznek” (17. old.); „Bármenyire is buzgólnakjanak [...] Oroszország nemzetiségi politikájának kritikussai az éppen *általuk inspirált* [kiemelés tőlem – Sz. S.] orosz-cseccsen konfliktusra mutogatva...” (23. old.); „a tények ezek: az orosz népnek – eltérően minden más többé vagy kevésbé civilizált néptől – sikerült nemzetiségi veszteségek nélkül végigjárni az államépítés útját (legalábbis a nem-

zeti kisebbségek számára veszteségek nélkül)” (23–24. old.); „Szolonyevics konkrét példákkal töri szét az oroszok hódító természetéről alkotott európai mítoszt” (24. old.); „az egypólusú világ [...], amely azután született, hogy Oroszország önként feladta vezető világhatalmi pozícióját [...], sokkal kiszámíthatatlanabb és veszélyesebb lett. Csupán egy valami maradt a régiben: a világhatalmak Oroszország közreműködését kérik, amikor az éppen aktuális, a nélküle előidézett válsághelyzet zsákutcába kerül” (32. old.); „Ezért kívánczik ide záráskepp [...] Szolonyevictől egy idézet, mely mindennél jobban illik a mai helyzetre: [...] az orosz birodalom erkölcsileg hiányzik, ha jelen volna, ez a mai világkocsmá egyszerűen nem létezhetne” (32. old.). A fenti sorok alapján úgy sejlik, Gazdag Ferenc helyesen választott, amikor Ljubov Siselinát kérte föl az együttműködésre. A kutatózó nemcsak otthonosan mozog az orosz-szovjet patriótá szellemi hagyományban, hanem személyében is hitelesen képviseli az önértékében sértett, ám a „nyugati demokráciák” értékrendjét valló partnerével higgadt párbeszédre képes, nemzeti elkötelezettségű orosz értelmiségi jellemző attitűdjét, a világ morális megváltásának küldetésstudatát.

Egy szöveggyűjteményt az minősít, mi került bele, s miként reprezentálja a megjelölt tematika fősodrát. A kötet szerkesztői mindkét feladattal megbirkóztak. Siselinától Nyikolaj Danyilevszkij (1822–1885) és az „eurázsiaiak” (1920/30-as évek) kapták a legnagyobb terjedelmet, mert az előbbi nevéhez fűződik a (kései, azaz a politikai – Sz. S.) „szlavofilizmus kódexe”, míg az utóbbiak tevékenysége „Európában a legkevésbé ismert”, holott „különleges időszerűsége miatt figyelmet érdemel”. Igaz, sem Danyilevszkij, sem a mára divatjukat veszített „eurázsiaiak” nem sorolhatók a geopolitika oroszországi képviselőihez, szerepeltetésük mégis indokolt. A kakukktójás Lev Gumiljovról (1912–1992) azonban maga a szerkesztő jelenti ki, hogy teóriájának „kevés köze van a geopolitikához” (19. old.). E beismeréshez annyit érdemes hozzáfűzni, hogy Gumiljov következetesen tagadta saját „eurázsiai-

ságát”, amit a közvélekedés tulajdonított neki. Büszkén vállalta a közös vonásokat, de mindvégig hangsúlyozta a lényeges különbséget: önnön szellemi innovációját, a „passzionaritás” elméletét. Az említett urakkal ellentétben a magyar nyelven korábban nem olvasható Alekszandr Dugin (1962–), Alekszandr Panarin (1940–2003) és Alekszandr Nyeklessza (1949–) bemutatkozása valódi reveláció a hazai olvasóközönség számára. Ők valóban a kortárs orosz geopolitikai gondolkodás farszjai. Meg kell említeni Pjotr Szavickij nevét (1895–1968), aki a diszciplína első nemzetközileg elismert, sokáig egyetlen orosz művelője, egyúttal az „eurázsiai” áramlat intellektuális motorja volt. Az összes többi szerző vagy az úgynevezett „orosz eszme”, a filozófiai indíttatású nemzeti identitáskeresés egy-egy újabb metafizikai koncepciójának kidolgozója, vagy az Oroszország által bejárt fejlődési út specifikumát hangsúlyozó történész, nyelvész, publicista, földrajztudós. Közös vonásuk, hogy a kontinensnyi birodalom természetes határai és a nagyorosz lelki alkat kialakulásában különleges szerepet tulajdonítanak a földrajzi tér hatásának.

E hatalmas földrajzi tér, amelyet az orosz állam a fennállása óta elfoglalt, néhány kis korrekciótól eltekintve már a XVII–XVIII. század folyamán létrejött. Jóval előbb tehát, mint a geopolitika diszciplínája Nyugat-Európában. Így Siselina joggal emeli ki az oroszországi elméleteket a nyugatiaktól megkülönböztető vonást, hogy a saját erőforrások optimális kiaknázására összpontosító, önmagára figyelő, befelé irányuló „geozofisztikai” bölcselkedés termékei. De valóban nélkülözne-e bárminemű agresszivitást, és csak a Siselina által expressis verbis ki nem mondott évszázados russzofóbia akadályozná meg annak belátását, hogy az orosz geopolitikai gondolkodás „nem tart igényt idegen területekre”?

A válasz meglepő módon „igen”, de két lényeges megszorítással: 1. Az orosz imperialista teória az egykoron kiépített birodalom apologetikájával van elfoglalva. 2. A kötetben publikált szerzők (Dugin, Nyeklessza és talán Panarin kivételével) a fennálló rezimmal szemben ellenzékben voltak

vagy emigrációban éltek, és semmilyen hatást nem gyakoroltak sem a külpolitikai döntések előkészítésére, sem a döntéshozatali mechanizmusra. Márpedig a geopolitika a nyers nagyhatalmi érdekérvényesítéssel szorosán összefüggő, voluntarista „tudomány”. Klasszikusai közül Halford J. Mackinder az 1920-as években létrehozott közép-európai *cordon sanitaire* szellemi atyja, Karl Haushofer pedig ugyanekkor került Adolf Hitler környezetébe, hogy azután 1933-tól 1936-ig a Harmadik Birodalom akadémiajának elnöke, 1936 és 1941 között pedig a külföldön élő németek védelmében föllépő szervezet vezetője legyen. A geopolitikai módszertan új-jászületése viszont Henry Kissingernek és Zbigniew Brzezinskinak „köszönhető”. Ezzel szemben az orosz és a posztszovjet geopolitika művelői közül Pjotr Szavickij gyakorlatilag egész termékeny korszakát Prágában kényszerült leélni, Alekszandr Dugin a parlament alsóháza elnökének egyik tanácsadója ugyan, Alekszandr Nyeklessza pedig hadiipari konszernnek és a felsőház elnökének konzulense, ám az utóbbi stallumok inkább kitüntetető címek, mintsem befolyásos posztok. Az orosz külpolitika agytrösztje máshol található.

A fentiek fényében megvilágosodik, miért nem definiálta Gazdag Ferenc a geopolitika fogalmát az előszóban. Ugyanis kiderült volna, hogy a nyugat-európai értelemben vett diszciplínának vagy módszertannak alig akadt s akad követője Oroszországban. Úgy vagyunk ezzel, mint az orosz filozófiával. A tolsztoji *Háború és béke* módjára parttalanul árad és bővízüen hömpölyög, mint valami ösfolyam, anélkül hogy ismeretelméleti medrét kivájta volna.

Nagyon hiányzik a kötetből egy olyan tanulmány, amely a szövegeket elhelyezné keletkezésük társadalmi-politikai és kulturális kontextusában, megkönnyítve helyes értelmezésüket a laikus olvasó számára

A gyűjtemény végén közölt irodalomjegyzék a témakörre vonatkozó magyar nyelvű kiadványokat veszi számba. Nem teljes, és nem is minden tételében adekvát, de egészében véve megfelelően orientál. (Például a középkori kun és mongol sirokat föl-

táró szovjet Fjodorov-Davidov régészeti leleteket népszerűsítő könyve nem áll semmilyen összefüggésben az orosz geopolitikai gondolkodással, viszont az *Aetas* című folyóirat 2003. 1. számának néhány tanulmánya igen, ám ezek elkerülték a jegyzék összeál-

lítójának figyelmét.) Rendkívül hasznos és értékes a szerzőkről készített és a szöveges rész végéhez csatolt életrajzi kislexikon.

Bár a szerkesztők deklarált célja az volt, hogy a magyarországi egyetemeken használt tankönyvekhez egy igé-

nyesen válogatott és az orosz geopolitikai eszmék bemutatásában teljességre törekvő szöveggyűjteményt készítsenek, a feladatot alaposan túlteljesítették. Aki kezébe veszi a könyvet, biztos számíthat rá, hogy izgalmas intellektuális barangolásnak lesz ré-

szese egy olyan földrajzi térben és történeti időben, amelynek határmezsgyéi az eurázsiai kontinens horizontját követik.

■■■■■■■■■■ SZILI SÁNDOR